

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ: ІНСТРУМЕНТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

INTEGRATION OF LEGAL CULTURE INTO THE PROCESS OF FORMING LEGAL POLICY: TOOLS AND PROSPECTS

Бородайко П.К.,
здобувач кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»

Метою роботи є аналіз взаємозв'язку правової культури та правової політики, дослідження механізмів їхнього впливу на процес правового реформування та обґрунтування необхідності подальших змін у сфері законодавства. Методика включає всебічний аналіз і узагальнення на основі застосування комплексного та міждисциплінарного підходу, що включає кілька етапів аналізу та інтеграції даних. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: загальнонаукові методи аналізу та синтезу, порівняльно-правовий, метод комплексного підходу, нормативно-правовий, соціологічний, прогностичний, кейс-стаді. Дослідження виявило, що інтеграція правової культури у процес формування правової політики є ключовим чинником для забезпечення ефективного функціонування правової системи та стабільності демократичного суспільства в Україні. Аналіз нормативно-правової бази та порівняльний аналіз досвіду інших країн показали, що успішне впровадження правової політики тісно пов'язане з рівнем правової культури населення, яка, в свою чергу, визначає якість законодавства та здатність державних інституцій ефективно реалізовувати правові норми. Наукова новизна дослідження полягає у всебічному аналізі інтеграції правової культури у процес формування правової політики в умовах сучасних трансформацій України, у виявленні нових факторів, що впливають на формування правової свідомості та культуру, зокрема, у контексті підвищення політизованості суспільства та швидких соціально-економічних змін. Дослідження виявило, що високий рівень правової культури є критичним чинником для зниження правового нігілізму та ефективного реалізації принципів верховенства права, що не було детально вивчене у попередніх роботах. Практична значимість дослідження не лише поглиблює теоретичні основи правової політики, але й має значний практичний потенціал для формування ефективних механізмів інтеграції правової культури, що сприятиме побудові справедливої та правової держави.

Ключові слова: правова культура, правова політика, правова держава, верховенство права, правові реформи.

The purpose of the work is to analyze the relationship between legal culture and legal policy, study the mechanisms of their influence on the process of legal reform and justify the need for further changes in the field of legislation. The methodology includes a comprehensive analysis and generalization based on the application of a comprehensive and interdisciplinary approach, which includes several stages of data analysis and integration. The following methods of scientific knowledge were used during the study: general scientific methods of analysis and synthesis, comparative law, method of a comprehensive approach, normative-legal, sociological, prognostic, case study. The study found that the integration of legal culture into the process of forming legal policy is a key factor in ensuring the effective functioning of the legal system and the stability of a democratic society in Ukraine. Analysis of the regulatory framework and comparative analysis of the experience of other countries showed that the successful implementation of legal policy is closely related to the level of legal culture of the population, which, in turn, determines the quality of legislation and the ability of state institutions to effectively implement legal norms. The research consists in a comprehensive analysis of the integration of legal culture into the process of forming legal policy in the conditions of modern transformations of Ukraine, in identifying new factors that influence the formation of legal consciousness and culture, in particular, in the context of increasing politicization of society and rapid socio-economic changes. The research revealed that a high level of legal culture is a critical factor for reducing legal nihilism and effective implementation of the principles of the rule of law, which has not been studied in detail in previous works. The research not only deepens the theoretical foundations of legal policy, but also has significant practical potential for the formation of effective mechanisms for the integration of legal culture, which will contribute to the construction of a just and legal state.

Key words: legal culture, legal policy, rule of law, legal reforms.

Постановка проблеми. Розвиток правової держави неможливий без взаємодії правової культури та правової політики. Правова культура формує суспільну свідомість, впливає на рівень дотримання законів та визначає ставлення громадян до правових норм. Водночас правова політика є інструментом, за допомогою якого держава впроваджує законодавчі ініціативи, здійснює правове регулювання та забезпечує реалізацію принципу верховенства права.

У сучасних умовах, коли Україна проходить етапи реформування судової системи, удосконалення антикорупційного законодавства та адаптації правових норм до європейських стандартів, важливо забезпечити гармонійний зв'язок між правовою культурою та правовою політикою. Високий рівень правової культури сприяє формуванню активної громадянської позиції, правосвідомості та відповідальності за дотримання законодавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загалом аналіз наукових публікацій свідчить про необхідність подальшого дослідження впливу правової культури на правову політику, а також важливість впровадження освітніх і просвітницьких програм, спрямованих на підвищення рівня правосвідомості громадян. Правова культура має стати не лише теоретичним концептом, а й практич-

ним інструментом для підвищення ефективності правової політики та зміцнення демократичних інститутів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах зростає значення наукових досліджень, спрямованих на розробку теоретичних моделей та категоріального апарату, які сприяють інтеграції правової культури у процес формування правової політики. Це дозволяє повніше усвідомити сучасні реалії та надати органам державної влади й інститутам громадянського суспільства ефективні рішення для вирішення нових викликів – економічних, політико-правових, моральних та інших.

На межі XX–XXI століть у юридичну науку та практику активно увійшло поняття «правова політика, яке стало основою для формування інноваційних підходів до трансформації правової культури з теоретичної концепції у практичну площину. Це відкриває нові перспективи для впровадження інструментів, що гармонізують правову політику з потребами суспільства та сприяють його демократичному розвитку.

Політика як родове інтеграційне поняття є основою для розуміння суті правової політики. Неможливо досягнути правову політику, не усвідомлюючи сутності політики в цілому. Як зазначає Железняк Н. А., будь-яке визначення правової політики повинно відповідати загальному уявленню про політику в її традиційному сенсі та не суперечити цьому

розумінню. Це означає, що правова політика є частиною загального політичного процесу, відображаючи його цілісність і взаємозв'язок [1].

Розуміння правової політики у теоретичному та практичному вимірі є важливим для усвідомлення її багатогранності та ролі у формуванні ефективної правової системи. У теоретичному аспекті, зазначає О. Оболенський, правова політика визначається як програма дій, яка містить напрями, засоби та методи для досягнення правових цілей держави. Вона слугує орієнтиром для формування стратегії розвитку правової системи, визначення її пріоритетів та способів їх реалізації. Практичний вимір, зосереджений на конкретних діях, спрямованих на вдосконалення юридичної системи, посилення законності, боротьбу зі злочинністю та забезпечення прав і свобод громадян. Особливо важливим є акцент на формуванні правосвідомості та правової культури, адже саме ці складові визначають рівень довіри до правової системи та її ефективність [2, с. 110].

Ступінь політизованості суспільства, як відзначає Железняк Н.А., дійсно зростає у переломні моменти історії, коли трансформуються базові елементи соціального, політичного та економічного устрою. Україна зараз переживає саме такий етап. Зміна засад державної влади, перебудова економічної системи, формування нових підходів до власності та виробничих відносин, а також трансформація духовної сфери призводять до посилення суспільної активності та підвищення рівня політичної свідомості громадян. На таких етапах політизованість може проявлятися як через високий рівень участі громадян у виборах, протестах та громадських ініціативах, так і через заострення суспільних дискусій щодо майбутнього розвитку країни [1].

Водночас, відзначаємо, що ефективність цих трансформацій значною мірою залежить від рівня правової культури суспільства. Саме правова культура забезпечує усвідомлене ставлення громадян до політичних процесів, що зменшує ризик правового нігілізму та хаотичних соціальних змін. У перехідні періоди, коли формується новий суспільний порядок, правова культура виступає основою для формування правової політики, яка має забезпечити верховенство права, дотримання прав і свобод громадян, зміцнення законності та правопорядку. Інтеграція правової культури у процес формування правової політики є критично важливою, оскільки вона сприяє підвищенню правової свідомості населення, формуванню законослухняної особистості та активної громадянської позиції.

Таким чином, у переломні моменти історії, коли суспільство переживає глибокі зміни, правова культура стає стабілізуючим фактором, що забезпечує свідоме сприйняття реформ, підвищує рівень політичної участі та сприяє демократизації правової системи. Без її належного розвитку будь-які трансформації ризикують залишитися формальними та не досягнути своєї мети.

Достатньо короткого, але уважного аналізу наведених визначень, щоб помітити важливий і нерозривний зв'язок правової політики з правовою культурою. Саме через правову культуру реалізуються принципи, закладені в основу правової політики, а рівень правосвідомості громадян визначає ефективність її практичного впровадження.

По-перше, правова політика кожної держави, а також політика міждержавних об'єднань, завжди пов'язана з функціонуванням правової сфери на різних рівнях. Вона охоплює не лише правове регулювання у вузькому розумінні, а й ширший правовий простір, що включає правову систему в цілому. Важливою складовою цієї системи є правова культура, яка відіграє ключову роль у правовому житті суспільства, охоплюючи як позитивні, так і негативні його прояви.

Вчені, наголошуючи на державно-вольовому характері правової політики, обґрунтовано виділяють її ключові ознаки. Право і правова система водночас виступають

як об'єкт правової політики, так і засіб її реалізації. Вона базується на праві та тісно з ним пов'язана, формуючись за участі численних суб'єктів. Реалізація правової політики здійснюється правовими методами, а для забезпечення дотримання правових норм вона спирається на механізми примусу [3, с. 9]. Важливою особливістю правової політики є її офіційний та публічний характер, що проявляється через нормативно-організаційні засади, які регулюють складні відносини між особою, суспільством і державою. Крім того, вона функціонує на різних рівнях – міжнародному, загальнодержавному, регіональному, муніципальному та локальному, що забезпечує її комплексний вплив на суспільні процеси. Таким чином, правова політика та правова культура є взаємопов'язаними елементами єдиної системи правового життя. Високий рівень правової культури сприяє ефективній реалізації правової політики, тоді як чітко сформульована та справедлива правова політика сприяє зміцненню правової культури, що, у свою чергу, забезпечує стабільність, правопорядок і розвиток демократичного суспільства.

По-друге, правова політика України ґрунтується на визначених пріоритетах, які охоплюють першочергові завдання, актуальні проблеми та питання, що потребують невідкладного вирішення з боку державної влади як у теперішній час, так і в найближчій перспективі. Їхній пріоритетний статус формується відповідно до суспільних уявлень про ієрархію соціальних цінностей, які мають бути гарантовані та захищені правовими засобами. Чітке визначення ключових завдань правової політики сприяє створенню сприятливих умов для ефективного виконання державою проміжних тактичних завдань, що, у свою чергу, забезпечує досягнення довгострокових стратегічних цілей у сфері права [3, с. 29].

Правова політика відіграє ключову роль у формуванні справедливого та ефективного правопорядку в суспільстві. Вона не лише визначає напрями розвитку законодавства, а й відображає рівень правосвідомості громадян і державних інституцій. Важливо, щоб стратегічні та тактичні правові ідеї, які лежать в її основі, враховували реальні потреби суспільства та відповідали принципам верховенства права, забезпечуючи стабільність, захист прав і свобод людини, а також адаптацію правової системи до сучасних викликів.

Водночас правова політика є діяльністю, що відображає рівень правосвідомості та правової культури її суб'єктів, їхню правову зрілість і менталітет. Правова політика – це діяльність, яка формується та реалізується спеціально визначеними суб'єктами, що володіють відповідними компетенціями. До них належать особи, які: -мають розвинену доктринальну або професійну правосвідомість; -досягли високого рівня політичної та правової культури. Безпосередніми суб'єктами правової політики є активні учасники політико-правових процесів, які впливають на її формування та впровадження в реальне життя.

Також, правова політика визначає якість сприйняття чинного та майбутнього законодавства (особливо Конституції), а також ставлення до політико-правових процесів, інтеграційних юридичних ініціатив у сфері міжнародних відносин, дій держав та їх адміністрацій щодо інших країн і народів, а також до ключових реформ – судової, адміністративної, військової та інших.

Залежно від ухвалених рішень та практичних дій можна визначити пріоритети у формуванні правової політики, що дозволяє спрямовувати її розвиток відповідно до суспільних потреб та стратегічних цілей держави.

Особливістю нинішньої ситуації в Україні є те, що процес трансформації охоплює не лише внутрішні зміни, але й вплив зовнішніх чинників, таких як війна, міжнародна підтримка та глобальні виклики. У цих умовах важливо, щоб високий ступінь політизованості не призводив до поляризації суспільства. Навпаки, він має сприяти формуванню активного громадянського суспільства, яке здатне впливати на демократичні перетворення, підтримувати

правову культуру та забезпечувати стабільний розвиток держави.

Оксана Стеблинська справедливо підкреслює, що правова політика України повинна базуватися на забезпеченні прав людини, адже саме це є ключовим показником демократичності та ефективності правової системи. У сучасних умовах, коли суспільство постійно змінюється, а Україна перебуває в процесі активних реформ та інтеграції до європейської правової спільноти, цей аспект набуває особливого значення [3, с. 127–130].

Одним із головних викликів є нестабільність правового середовища, що зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. З одного боку, суспільство очікує ефективного захисту своїх прав і свобод, а з іншого – необхідно швидко адаптувати законодавство до нових політичних, економічних і соціальних реалій. Це потребує не лише оновлення законодавчої бази, а й глибокого осмислення принципів правотворчості, а також забезпечення механізмів реального виконання законів.

Окрім цього, правова політика має орієнтуватися на міжнародні стандарти та найкращі практики, що сприятиме підвищенню її ефективності. Європейська інтеграція України вимагає гармонізації законодавства, імплементації норм ЄС та впровадження принципів верховенства права. Це не лише зміцнить правову систему, а й сприятиме покращенню інвестиційного клімату, соціальної стабільності та довіри громадян до державних інституцій.

Чинна Конституція України вміщає безліч статей, що прямо визначають її стратегічні пріоритети, такі як забезпечення демократичних цінностей, захист прав людини, підтримка верховенства права та правової державності. Важливу роль у цьому відіграє конституційний контроль, який здійснює Конституційний Суд України, забезпечуючи відповідність законодавчих ініціатив основному закону держави.

До прикладу ст. 8 і 9 показують, що Конституція є основою всієї правової політики України, а її норми мають найвищу силу. Вони також відображають європейський курс України, адже міжнародні договори впливають на розвиток національного законодавства [4].

Статті 21, 22, 64 Конституції України підкреслюють, що правова культура базується на усвідомленні прав людини, їх захисті та недопущенні їхнього зрушення. Саме ці принципи повинні бути основою будь-якої правової політики [4].

Норми статей 34, 36 є важливими для розвитку правової культури, оскільки вони гарантують право громадян на свободу слова, можливість впливати на правову політику та брати участь у громадських ініціативах [4].

Статті 55, 124 забезпечують правовий механізм реалізації правової політики, що є важливим для побудови правової держави та забезпечення правової культури громадян [4].

Тому, можемо відзначити, що Конституція України є основним орієнтиром для розвитку правової політики та формування правової культури. Вона закріплює демократичні принципи, забезпечує права людини та визначає правові механізми їх захисту. Для ефективного реалізації правової політики важливим є не тільки наявність законів, а й їх реальне виконання, підвищення правової культури громадян і утвердження принципів верховенства права.

Зважаючи на те, що право сьогодні пронизує усі сфери життя, відзначає А. П. Заєць, досягнення консолідованих завдань правової політики є критично важливим для ефективного розвитку країни. Враховуючи глобалізаційні процеси та нові виклики, інтеграція правових норм у різні аспекти життя (політичні, економічні та соціальні) сприяє побудові правової держави, де громадяни можуть надійно реалізувати свої права та свободи [3, с. 54]. У цьому контексті важливим є формування правової культури, яка не тільки визначає рівень правової свідомості громадян, а й сприяє стабільності правової системи. Правова культура є невід'ємною частиною правової політики, оскільки

вона забезпечує основи для успішної реалізації правових норм та забезпечує їх ефективність у практиці. Суспільство, яке володіє високим рівнем правової культури, є більш здатним до дотримання правових принципів, поважання законів і активної участі в політичних і соціальних процесах.

Завершення формування та оптимізація повноважень органів державної влади є важливим кроком для створення ефективної державної влади. Взаємодія між органами влади повинна бути не лише формальною, а й дієвою, забезпечуючи стабільність політичної системи [3, с. 54–55]. У цьому процесі правова культура відіграє важливу роль, оскільки забезпечує усвідомлення органами влади своєї відповідальності перед громадянами та сприяє координації їхніх дій, що, в свою чергу, знижує ризики виникнення правових колізій і сприяє ефективному вирішенню питань управління.

Удосконалення правових засад і впровадження ефективних правових механізмів для регулювання ринкової економіки є необхідним для підтримки здорової конкурентної середовища та запобігання економічним кризам [3, с. 54–55]. Важливим аспектом цього процесу є також розвиток правової культури серед бізнесменів і підприємців, що гарантує дотримання принципів добросовісної конкуренції, прозорості і справедливості в бізнес-діяльності.

Зміцнення правових засад соціальної держави є основою для забезпечення рівних можливостей і соціального захисту всіх громадян [3, с. 54–55]. Реалізація соціальних прав є одним з головних показників рівня демократичності та стабільності в державі. Високий рівень правової культури серед громадян сприяє тому, що вони мають знання своїх прав та обов'язків і активно їх відстоюють. Це дозволяє зменшити соціальну нерівність і забезпечити ефективну соціальну політику.

Усі ці завдання взаємопов'язані і мають спільну мету – створення справедливої, стабільної та демократичної правової системи. Водночас, правова культура, як складова правової політики, сприяє забезпеченню належного рівня розвитку країни в різних сферах. Важливим є також постійне оновлення та адаптація правових норм відповідно до змінюваних реалій, що дозволяє державі бути гнучкою та здатною реагувати на нові виклики, при цьому зберігаючи стабільність правової культури в суспільстві.

Надзвичайно актуальним у сучасних умовах, на нашу думку, є твердження А. П. Зайця про необхідність реформування окремих галузей законодавства на основі об'єктивних показників стану чинного законодавства та реалізації принципу верховенства права [3, с. 60]. Верховенство права є фундаментальним принципом демократичної правової держави, що забезпечує стабільність правової системи, рівність усіх перед законом та ефективний механізм захисту прав і свобод громадян.

У цьому контексті правове реформування має бути не лише механічним оновленням законодавчих актів, а й системним процесом, спрямованим на підвищення їхньої ефективності та відповідності сучасним викликам. Важливим аспектом є оцінка об'єктивних показників, що характеризують якість та дієвість законодавства. Це можуть бути статистичні дані про правозастосовну практику, рівень довіри громадян до правової системи, ефективність судових рішень та результати моніторингу правозахисних організацій.

Особливу увагу, на наш погляд, слід приділяти тим сферам законодавства, які безпосередньо впливають на реалізацію верховенства права. А саме:

- Судова система. Реформа судочинства має гарантувати незалежність судів, прозорість процедур і доступність правосуддя для всіх громадян.

- Антикорупційне законодавство. Вдосконалення механізмів боротьби з корупцією є важливим фактором зміцнення довіри громадян до державних інституцій.

– Адміністративне право. Оновлення правових норм, що регулюють діяльність органів влади, має забезпечити ефективний захист прав громадян від зловживань і бюрократичної тяганини.

– Галузеві реформи. Економічне, трудове, соціальне та екологічне законодавство повинно відповідати сучасним викликам та сприяти розвитку держави.

Ключовим моментом є те, що реформування законодавства повинно здійснюватися не хаотично, а на основі ретельного аналізу його ефективності. Важливо залучати до цього процесу громадянське суспільство, правозахисні організації, науковців і експертів, що дозволить зробити правові зміни більш ефективними та відповідними до реальних потреб суспільства.

Висновки. Правова культура та правова політика є взаємозалежними складовими розвитку правової держави. Інтеграція правової культури у процес формування правової політики сприяє підвищенню правової свідомості громадян, формуванню активної громадянської позиції та утвердженню принципу верховенства права.

Аналіз правової політики України свідчить про необхідність подальших реформ у сфері судочинства, антикорупційного законодавства, адміністративного права та галузевого регулювання. Оновлення законодавства має відбуватися на основі об'єктивних показників його ефективності та відповідності сучасним викликам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Железняк Н.А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. *Наукові записки*. Том 21. *Юридичні науки*. 2003. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f691adce-96b6-44dd-b6ed-b7f9d1391725/content>.
2. Оболенський О. Ю., Лукін С. Ю. Правова політика як форма забезпечення професійної діяльності державних службовців. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 37. С. 107–113.
3. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д. ю. н., проф. К. : НІСД, 2013. 160 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-09/Pravova_pol_new-b7252.pdf.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ 96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.